

УДК 655.5

Н.І. Черниш, Н.Б. Антонишин**СУЧАСНИЙ СТАН ВИДАННЯ ДВОМОВНИХ
(РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ) ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ
СЛОВНИКІВ**

У нинішніх умовах національного відродження працівники книговидавничого комплексу України докладають багато зусиль для створення видань, що сприяли б найширшому функціонуванню державної української мови, давали б можливість різним категоріям читачів досконало оволодіти нею. До цих книг насамперед належать різноманітні за змістом, обсягом та характером інформації двомовні (російсько-українські) словники, яких останнім часом випущено чимало і які користуються популярністю й авторитетом у читачів.

Як відомо, дослідники поділяють перекладні двомовні словники на дві групи: загальномовні (тобто ті, що містять універсальну загальноживану лексику) та термінологічні (вони подають спеціальну лексику певної галузі знань чи виробництва). Кожна з цих груп словників задовольняє інформаційні потреби чітко визначеної категорії читачів, що суттєво позначається на їх обсязі, змісті, розташуванні матеріалу та ін. [2].

Із здобуттям Україною незалежності та утвердженням державного статусу української мови загострилась суспільна потреба у виданні термінологічних словників з багатьох галузей

знань – математики, фізики, хімії, біології, економіки, юриспруденції тощо. З часу виходу в світ російсько-українських словників з названих вище дисциплін (а це, як правило, початок 60-х років) сталися значні зміни як в самих галузях, так і в українській технічній термінології. Їх врахування у нових словниках потребувало б значної і тривалої доробки матеріалу, що суперечило велінню часу: якомога швидшому розширенню сфери функціонування української мови. Саме тому провідні українські видавництва “Техніка” (м. Київ) та “Основа” (м. Харків) розгорнули випуск репринтних видань словників Академії наук України, що були підготовлені ще у 1959 – 1962 рр. (це, наприклад, “Російсько-український фізичний словник”, “Російсько-український хімічний словник”, “Російсько-український математичний словник”, “Російсько-український гірничий словник”, “Словник з тепло- та газотехніки” та ін.). Цим видавництва істотно виграли в часі (всі словники побачили світ у 1990 – 1991 рр.), але, на жаль, не змогли достатньо повно задовольнити потреби потенційного українського читача.

Опанування науковцями, інженерами, перекладачами, студентами української наукової термінології різних галузей знань значною мірою гальмувалося недостатнім рівнем її розробки. Саме тому необхідно було в першу чергу зосередити зусилля науковців, мовознавців, термінологів на проблемах унормування лексики певних галузей знань, а вже потім – на її відтворенні у перекладному термінологічному словнику. З огляду на це увагу привертають оригінальні видання, які засвідчують високий рівень наукової лексикографічної підготовки, а саме “Російсько-український словник з хемії та хемічної технології” (Львів: Львівська політехніка, 1993), “Російсько-український математичний словник” (К.: Вища школа, 1995), “Російсько-український словник правничої термінології” (К.: Право, 1996), “Російсько-український медичний словник” (К.: Києво-Могилянська Академія, 1995), “Російсько-український та українсько-російський словник фінансової термінології” (Харків: Прапор, 1997), “Російсько-український словник: Будівництво” (К.: Будівельник, 1994) та ін. За глибиною опрацювання термінології, повнотою її охоплення, логічністю й послідовністю викладу матеріалу ці словники заслуговують найвищої оцінки читачів і видавничих працівників, можуть слугувати зразком для інших видань.

Визначною подією в науковому житті України став вихід у світ першої книги “Російсько-українського словника наукової термінології: Суспільні науки” (К.: Наукова думка, 1994). Це видання є першим у лексикографічній практиці полінауковим словником тісно взаємопов’язаних терміносистем суспільних наук. Він охоплює уживані нині в російській і українській мовах терміни політології, економіки, соціології, філософії, юриспруденції, логіки, психології, різних галузей мистецтва й філології, а також термінологію і номенклатурні найменування, що стосуються релігієзнавства, міфології, фінансової, бібліотечної, канцелярської та ін. справ. Потреба у такому словнику назріла вже давно, однак особливо загострилася в сучасних суспільно-історичних умовах, коли терміносистеми почали швидко поповнюватись лексичними одиницями, які позначають нові явища і здобутки суспільних наук. Загалом за задумом видавців “Словник наукової термінології” матиме обсяг три книги (так, у 1996 р. видано другу книгу – “Біологія. Хімія. Медицина”, на черзі третя – “Фізика. Математика. Техніка. Науки про Землю та космос”). Створення та видрукування цього унікального словника яскраво засвідчує відродження української науки та культури, національної літературної мови, зокрема термінології, відповідає на вимоги її унормування.

Аналіз сучасного стану видання двомовних (російсько-українських) термінологічних словників дає підстави стверджувати, що в масиві цих довідників спостерігається певна диференціація. Зокрема, серед них за обсягом досліджуваної проблеми виділяються вузькоспеціалізовані словники (як правило, діапазон вміщеної в них лексики конкретний, звужений) та комплексні словники (лексика тут взята широко, узагальнено, без заглиблення у спеціальні аспекти, що дозволяє враховувати сприйняття читачами суміжних галузей знань) [5]. На жаль, комплексні двомовні термінологічні словники представлені нині обмеженою кількістю (це, наприклад, “Російсько-український загальнотехнічний словник”. К.: Вища школа, 1994). Водночас число вузькоспеціалізованих словників різноманітної тематики, призначених для чітко визначеного кола читачів-фахівців, стрімко зростає. Зокрема, у 1990 – 1996 рр. побачили світ такі російсько-українські словники [3]:

у 1990 р. було випущено 3 російсько-українських термінологічних словники (з математики, фізики, хімії);

у 1991 р. – 3 (з гірничої справи, тепло- та газотехніки, бібліографії та бібліотекознавства);

у 1992 р. – 9 видань (з політології, будівництва, залізничної справи, нафтової та газової промисловості, ділової мови, економіки, трикотажного виробництва);

у 1993 р. – 22 словники (силкатні терміни, техніка, економіка, інформатика та обчислювальна техніка, ортопедія, автодорожня справа, геодезія, бухгалтерський облік, машинобудування, геометрія й креслення, топографія, хімія, шкіряно-хутряне виробництво, криміналістика, гідрогеологія, теплоенергетика, гідрометрія, картографія та картографічні креслення та ін.);

у 1994 р. – 11 видань (будівництво, юридичні науки, гідрологія, інформатика та обчислювальна техніка, прикладна геометрія, загальне машинобудування, комп'ютерна графіка, геодезія, ветеринарія);

у 1995 р. – 10 словників (медицина, правничі термінологія, математика, внутрішні хвороби, радіоелектроніка, лінгвістика, механіка, молекулярна біологія, мистецтвознавство);

у 1996 р. – 11 видань (суспільствознавство, ядерна фізика, радіометрія, радіаційна та ядерна безпека, судова медицина, математика, нафтова і газова промисловість, машинобудування та ін.);

Як бачимо, наведені відомості яскраво засвідчують, що кількість вузькоспеціалізованих словників суттєво перевищує число комплексних перекладних видань. Подібне, на нашу думку, є негативним явищем, оскільки вузькоспеціалізовані термінологічні російсько-українські словники, не маючи змоги орієнтуватись на комплексні довідники конкретної тематики, досить часто дублюють реєстр слів один одного. Крім того, через неоднаковий рівень теоретичних розробок, недостатню опрацьованість української термінології певних галузей знань читач не може чітко прослідкувати взаємозв'язків і перетинів між терміносистемами, зробити необхідні висновки та узагальнення. Безперечно, така ситуація в майбутньому повинна бути виправлена.

Окремі тематичні напрямки, наприклад, масив російсько-українських термінологічних словників з будівництва (їх нині шість) свідчать, що видавцям не завжди вдається уникнути прикрого дублювання. Без сумнівів, ця проблема існує на

сучасному етапі розвитку книговидавництва насамперед внаслідок відсутності донедавна обов'язкової координації випуску літератури, яка мала свої негативні та позитивні риси. Брак необхідної видавцям інформації про ситуацію на книжковому ринку часто-густо призводить до того, що з окремих тематичних напрямків випускають аж надто багато словників (за кількістю назв або ж накладами). Зокрема, крім будівництва, досить добре забезпечені російсько-українськими термінологічними словниками математика, машинобудування, хімія, теплотехніка, економіка. Водночас читачі гостро потребують довідників з географії, екології, поліграфії та багатьох інших знань чи практичної діяльності, вельми необхідні комплексні перекладні словники великого обсягу (50 – 100 тис. слів).

Доцільно зауважити, що задовольнити потреби читачів різних категорій у високоякісних довідкових виданнях, у тому числі й російсько-українських термінологічних словниках, нині можливо лише шляхом формування потужної, розгалуженої книговидавничої системи, яка б передбачала можливість співіснування та конкуренції як державних, так і недержавних видавничих структур. Дійсно, монополісти видання словників, якими в Україні упродовж тривалого часу були видавництва “Наукова думка”, “Основа”, “Вища школа”, “Либідь”, в останні роки поступаються місцем невеликим видавничим структурам. Однак частина недержавних видавництв, насамперед ті, що розпочали свою самостійну діяльність нещодавно і ще не набули достатнього досвіду, практично “спекулюють” довідковою літературою, а особливо – гостро актуальними російсько-українськими термінологічними словниками. Читачам часто-густо пропонують неякісні щодо змісту та поліграфічного виконання видання, однак вкрай необхідні у їх науковій і практичній діяльності. Саме тому важливо, щоб сучасні видавці (установи чи особи), які здійснюють підготовку і випуск словників, зважали не суспільне значення теми, знали типологічні особливості видань цього виду, розуміли те, що видавнича справа є нині чи не найважливішою з галузей культури. Готуючи до друку різноманітні за тематикою, читацьким призначенням, обсягом російсько-українські термінологічні словники, слід усвідомити, що їх випуск – це підсумок великої, кропіткої наукової роботи, яка вимагає від усіх, причетних до справи, глибоких фахових знань. У видавничій

політиці України створення, підготовка і випуск двомовних (російсько-українських) словників повинні стати у майбутньому одним з пріоритетних напрямків, адже, за словами М. Рильського, “неможливо уявити собі культурну людину, яка б не мала потреби у словнику, ніколи не заглядала до нього, ніколи ним не користувалась” [4, с. 77].

1. Барыкин В.Е. О редактировании двуязычных словарей: Некоторые вопросы методологии и методики // Редактор и книга. Вып. 9. М. 1982. 2. Головашук С.І. Перекладні словники і принципи їх укладання на лексичному матеріалі російської та української мов). К., 1976. 3. Літопис книг: Державний бібліографічний покажчик України. К., 1990–1996. 4. Рильський М.Т. Ясна зброя: Статті. К., 1971. 5. Якимович Ю.К. Типологія словарних изданий Книга: Исследования и материалы. Вып. 25. С. 22–30.

Стаття надійшла до редколегії 30.01.98